

CZU: 81`27

[https://doi.org/10.59295/sum10\(180\)2023_17](https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_17)**REPREZENTAREA LINGVISTICĂ A DIMENSIUNILOR CULTURALE****Adela MANOLII,***Universitatea de Stat din Moldova*

Cultura reprezintă programarea colectivă a spiritului prin care membrii unui grup se disting unii de alții. Gândirea românească a atribuit limbii un rol deosebit în configurația identității naționale. Limba este element esențial într-un sistem cultural, principalul instrument de cunoaștere și dezvoltare a lumii exterioare, pătrunzând în toate sferile societății. Vocabularul unei limbi reflectă cultura vorbitorilor săi. Educația prin cultură îl învață pe vorbitor să recunoască și să înțeleagă problemele deja formulate, care sunt ale altora. Este bine ca educația să le asigure tinerilor mai întâi o intrare în cultura proprie, în spațiul comunității lor de cultură și abia apoi să se integreze în comunitățile de tip macro. Pentru poporul român, limba reprezintă leagănul etnogenezei și al continuității, conștientizarea originilor sale.

Cuvinte-cheie: cultură, limbă, tablou lingvistic, cultură lingvistică, niveluri ale culturii, lingvoculturologie, educație prin cultură.

LINGVISTIC REPRESENTATION OF CULTURAL DIMENSIONS

Culture is the collective programming of the mind by which the members of a group are distinguished from one another. Romanian thinking assigned a special role to language in the configuration of national identity. Language is an essential element in a cultural system, the main tool for knowledge and development of the outside world, penetrating into all spheres of society. The vocabulary of a language reflects the culture of its speakers. Education through culture teaches the speaker to recognize and understand already formulated problems that are others'. It is good for education to first ensure young people an entry into their own culture, into the space of their cultural community, and only then to integrate into macro-type communities. For the Romanian people, the language represents the cradle of ethnogenesis and continuity, the awareness of its origins.

Keywords: culture, language, linguistic picture, linguistic culture, levels of culture, linguoculturology, education through culture.

Limba, element esențial într-un sistem cultural, principalul instrument de cunoaștere și dezvoltare a lumii exterioare, pătrunde adânc în toate sferile societății. Limba este principalul instrument al unui „rezervor colectiv de cunoștințe”, care se transmite din generație în generație; principala formă de exprimare și de existență a culturii naționale; principalul mijloc de exprimare a spiritualității umane; „cel mai profund act de cultură îndeplinit de om” [1, p. 288]. Limba este unul dintre factorii care diferențiază popoarele dintr-o cultură de alte culturi; limba face posibilă cunoașterea altor culturi, tocmai de aceea Mihai Eminescu consideră limba drept „măsurariul civilizației unui popor”. Pornind de la modelul antic, definit și de impunerea celor două limbi de cultură, latina și greaca veche, politicile lingvistice actuale promovează limbile de mare circulație, asigurându-le statutul oficial în procesul de comunicare în diverse medii, dar susțin deopotrivă și limbile naționale, regionale, minoritare, stimulând astfel conștiința identitară. Așadar, prin limbă omul se integrează pe deplin în contextul social, afirmându-și individualitatea (personală sau națională), cu respect față de valorile celuilalt.

Cultura se transmite prin limbaj, abilitatea prin care se distinge omul de celelalte creaturi. Pionierii studiului relației dintre limbă și cultură au fost antropologul cultural american F. Boas și antropologul social britanic B. Malinovsky. Datorită limbii, cultura este posibilă ca acumulare de cunoștințe, precum și transferul acestora din trecut în viitor. Între limbă și lumea reală există o persoană, un vorbitor nativ al limbii și al culturii, care realizează și percepe lumea prin simțuri, formulându-și ideile sale despre lume, care, înțelese rațional în concepte, judecăți și concluzii, pot fi transmise altor persoane. În limba inuit, de exemplu, cuvântul „zăpadă” se poate traduce în trei moduri, în limba engleză termenul este tradus printr-un singur cuvânt („snow”); conform ipotezei Sapir-Whorf, un eschimos nu ar înțelege acest termen, pentru că în limba lor există mai mult de 20 de cuvinte care descriu zăpada în diferite stări. Din acest exemplu rezultă clar ce este important în fiecare dintre aceste culturi.

Ipoteza lingvistică Sapir-Whorf contribuie la înțelegerea relației dintre limbă și cultură, subliniind că propriile reprezentări mentale depind de categoriile lingvistice – modul în care un om percepe lumea depinde de limba vorbită, deci vedem lumea așa cum vorbim. Pentru a ajunge la această idee, oamenii de știință au analizat nu compoziția diferitelor limbi, ci structurile acestora (limbi europene și limba hopi). De exemplu, în limba hopi există o metodă interesantă de a reda timpul și spațiul: când vorbitorul dorește să redea ceva ce se întâmplă la mare distanță, se referă la acel eveniment având loc într-un trecut îndepărtat; reiese că limba hopi ar fi o limbă fără timp (*timeless*), în care împărțirilor europene le-ar corespunde markeri epistemici: raportarea directă – pentru trecut, așteptarea (*expectation*) – pentru viitor și forma nomică (cu validitate generală) – pentru prezent, ceea ce ar arăta că vorbitorii ei nativi percep altfel timpul. Enunțul englezesc „He staided for ten days.” (El a rămas pentru zece zile.) în limba hopi corespunde propoziției „El a rămas până la a unsprezecea zi”. Folosind exemple de acest tip, Whorf explică relația dintre cultură și limbă. Această formă de relativism cultural aplicată limbajului, dezvoltată de către antropologul american Edward Sapir și de către elevul său, Benjamin Lee Whorf, nu este științifică, ci este vorba despre o viziune generală a rolului limbajului. Așadar, Edward Sapir susține că omul se află la cheremul limbii în care se exprimă comunitatea din care face parte; lumea reală este, în mare măsură, construită inconștient pe obișnuințele lingvistice ale grupului; tot ceea ce vedem, auzim și simțim în genere este dictat de limba care ne-a fost transmisă și care ne predispune la anumite tipuri de interpretare a realității. B.L. Whorf susține că gramatica unei limbi e mult mai mult decât un simplu instrument de expresie a ideilor: de fapt, le modelează, e un program care ghidează activitatea mentală și analiza impresiilor; *id est* felul în care percepem lumea înconjurătoare este dictat de limba noastră maternă, categoriile acesteia impunându-ne să descriem și să interpretăm realitatea în tot atâtea feluri câte limbi există pe planetă. [2]

În funcție de cultura din care fac parte, oamenii recurg la diverse lexeme când se gândesc la *timp*: vorbitorii de limbă mandarină, de exemplu, recurg la o metaforă vericală pentru o nuanță semantică de *timp* (viitorul e „în față”, trecutul e „în spate”; *luna următoare* o numesc „luna de jos”, iar *luna trecută* „luna de sus”), în contrast cu vorbitorii de chineză mandarin, care utilizează metafore spațiale verticale (viitorul fiind în sus, iar trecutul în jos). Vorbitorii de limbă engleză recurg la metafore spațiale orizontale (the best is *ahead* of us „cel mai bun este în fața noastră”, the worst is *behind* us „cel mai rău este în spatele nostru”). În limba spaniolă, timpul e descris cu termeni pentru volum (*o pauză mică*), pe când, în suedeză, cu termeni pentru distanță (*o pauză scurtă*). La Universitatea Stanford s-a făcut următorul experiment: au fost prezentate mai multe fotografii care arată trecerea timpului (de exemplu, un om care îmbătrânește), iar subiecții, vorbitori de diverse limbi, trebuiau să le aranjeze cronologic, pe o masă. Astfel, vorbitorii de engleză le-au aranjat de la stânga la dreapta, vorbitorii de ebraică – de la dreapta la stânga (cum și scriu), iar membrii tribului australian Kuuk Thaayorre au aranjat pozele de la est la vest. Aceste fapte arată că vorbitorii din culturi diferite văd timpul diferit. Cele mai simple aspecte de percepție temporală pot fi afectate de limbă [2].

Semnificația ipotezei Sapir-Whorf nu trebuie exagerată: în ultimă analiză, conținutul gândurilor unei persoane și al ideilor sale este determinat de subiectul lor. O persoană este capabilă să trăiască în lumea reală tocmai pentru că experiența de viață o obligă să corecteze erorile de percepție și gândire atunci când acestea sunt în conflict. Limbajul servește drept bază pentru imaginea lumii care se dezvoltă în fiecare persoană și pune în ordine o mulțime de obiecte și fenomene observate în lumea înconjurătoare. Orice obiect sau fenomen este accesibil unei persoane doar atunci când are un nume. Altfel, pur și simplu nu există pentru noi. După ce le-a dat un nume, o persoană include un nou concept în grila de concepte care există în mintea sa, cu alte cuvinte, el introduce un nou element în imaginea existentă a lumii. Putem spune că limbajul nu este doar un mijloc de comunicare sau un stimulent al emoțiilor. Fiecare limbă nu numai că reflectă lumea, dar construiește o lume ideală în mintea unei persoane, construiește realitatea. Prin urmare, limba și viziunea asupra lumii sunt indisolubil legate.

Cultura lingvistică determină și reglementează existența unei persoane într-un mediu lingvistic. Conținutul culturii lingvistice este următorul:

- a) aspect lingvistic – include limba în sine și întreaga varietate de texte care o reprezintă;
- b) aspect instituțional – funcționarea instituțiilor sociale și culturale care au ca obiect de activitate limba sau cultura lingvistică a vorbitorilor săi;

c) aspect cognitiv – cunoașterea limbajului, abilități de vorbire, experiența de învățare a limbilor străine;
 d) aspect axiologic – atitudine conștientă față de limbaj ca valoare universală și personală; evaluarea calității vorbirii;

e) aspect estetic – realizarea artistică și percepția limbajului; percepția estetică non-artistică și reproducerea limbajului;

f) aspect motivațional – conștientizarea necesității dezvoltării culturii lingvistice; interes pentru a învăța o limbă, pentru a pregăti un discurs. [3]

Credem că este important ca vorbitorii unei limbi să conștientizeze varietatea de aspecte ale culturii lingvistice, înțelegând, în felul acesta, ce pot face ca să contribuie la evoluția fenomenului în discuție.

În lingvistica contemporană se vorbește despre fenomenul de *bilateralitate interdependentă dintre limbă și cultură*, prin care înțelegem că limba ca element lingvocultural preia bogăția culturii, iar orice cultură națională este, *grosso modo*, legată de natura și specificul unei limbi. Referindu-ne la relația dintre limbă și cultură, observăm următoarele:

- cultura, în egală măsură cu limba, este o formă de conștiință care reflectă viziunea oamenilor asupra lumii;

- cultura și limba există în interacțiune;

- subiectul culturii și al limbii este întotdeauna un individ sau o societate;

- caracterul normativ este o trăsătură comună a limbii și a culturii;

- istorismul este una dintre proprietățile esențiale ale culturii și ale limbii;

- antinomia „dinamică-statică” este inerentă limbii și culturii [4, pp. 58-59].

Grație importanței participării limbii la crearea, dezvoltarea, păstrarea și transmiterea culturii în lingvistică a apărut o astfel de direcție precum *linguoculturologia* (< lat. *lingua* „limbă” + *cultura* „cultură” + gr. *λόγος* „cuvânt; știință”): știință modernă în curs de dezvoltare care a apărut la intersecția dintre lingvistică și studiile culturale; studiază limba ca un fenomen cultural care exprimă mentalitatea națiunii, cu alte cuvinte, cum se reflectă cultura oamenilor în limba lor. Ca direcție separată în lingvistică, linguoculturologia a căpătat teren în anii 90 ai secolului XX, chiar dacă termenul însuși de „linguoculturologie” a apărut abia în ultimul deceniu grație lucrărilor școlii frazeologice conduse de V. N. Teliia, precum și a lucrărilor scrise de Yu. S. Stepanova, A. D. Arutyunova, V. V. Vorobiev, V. Shaklein, V. A. Maslova și de alți cercetători [4, pp. 1-6].

O personalitate în curs de dezvoltare nu poate face, fără comunicare, un dialog al culturilor. Pe baza acestei relații se formează triada centrală a lingoculturologiei: limbă – personalitate națională – cultură. Cercetătorul W. Von Humboldt [5] a introdus conceptul de „conștiință lingvistică a oamenilor” care reprezintă o formă de existență a ideilor, a cunoștințelor și a conceptelor umane reflectate în limbă. Humboldt sublinia că fiecare limbă descrie un cerc în jurul oamenilor căruia îi aparține, din limitele căruia poți ieși doar dacă intri în alt cerc, adică înveți o altă limbă.

Lingvistul E. Coșeriu susține că „omul se manifestă prin limbaj, în care se reflectă poziția socială, ideologia, individualitatea sa” [6, p. 164] Cuvântul reflectă nu obiectul sau fenomenul lumii înconjurătoare în sine, ci modul în care o persoană îl vede, prin prisma imaginii lumii care există în mintea sa și care este determinată de cultura sa. Limba, gândirea și cultura sunt atât de strâns legate între ele, încât, practic, formează un singur întreg și nu pot funcționa unele fără altele. De exemplu, pentru a exprima direcția, grecii deseori recurg la metafore spațiale verticale (*κατεβαίνω από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα* „cobor din Salonic la Atena”, *ανεβαίνω από την Τρίπολη στην Πάτρα* „urc din Tripoli la Patra”), iar o comunitate de aborigeni din nordul Australiei nu folosesc adverbele obișnuite pentru a descrie poziția unui obiect în spațiu (*stânga, dreapta, jos, sus, înainte, înapoi*), ci utilizează punctele cardinale (*nord, sud, est, vest*).

Cultura reprezintă programarea colectivă a spiritului prin care membrii unui grup se disting unii de alții; cultura este un sistem de programe mentale pe care indivizii le dobândesc de-a lungul vieții, fiind liberi să se abată de la aceste programe, reacționând constructiv sau distructiv la impulsurile mediului (comportamentul acestora este în strânsă corelație cu nivelul lor de cultură). De exemplu, ni se pare firească influența profundă a mitologiei, a tradițiilor culturale și a religiei în viața cotidiană a vorbitorilor. Astfel, în comunicarea de zi cu zi, se atestă mijloace ale imaginarului lingvistic, care codifică, păstrează și transmite din generații în generații informații de ordin cultural (în limba română: urât(ă) ca *Baba Hârca* sau ca *Baba Cloanța*, sau

ca dracul; în limba rusă: как леший / как Кощей Бессмертный / как гном / как чёрт). Constatăm că, deși există un substrat comun de conștiință mitologică și religioasă în cele două lingvoculturi (română și rusă), ele au dezvoltat moduri diferite de a exprima și de a integra aceste elemente în cultura și limbajul lor, fiind influențate de istoria poporului, de tradițiile religioase și culturale specifice, în felul acesta, contribuind la caracteristicile distinctive ale fiecărei lingvoculturi.

Gândirea românească a atribuit limbii un rol deosebit în configurația identității naționale. Pentru poporul român, limba reprezintă leagănul etnogenezei și al continuității, conștientizarea originilor sale. Grigore Vieru menționează că „vorbindu-ne corect și frumos limba, tinzând a o vorbi corect și frumos, omenim astfel străbunii, pe cei care au creat „societatea cuvintelor civilizate”. Uitănd un cuvânt trebuincios, necesar, o expresie din comoara graiului matern, uiți ceva din istoria poporului tău” [7], iar Gabriel Liiceanu încearcă să-l responsabilizeze pe vorbitor: „Și-apoi *limba* este și nu este a noastră. E a noastră în măsura în care o folosim, dar nu noi am făcut-o. Nu putem dispune de ea după bunul nostru plac. E casa care ni s-a dat în folosire pe timpul unei vieți. Și pe care o locuim împreună. Nu e totuna dacă o ținem curată sau murdară, dacă aruncăm sau nu în stradă gunoiaele noastre verbale [...]. Când pocești ceva ce nu e doar al tău, îi faci să sufere pe toți cei care posedă bunul acela în comun cu tine. Îi tragi în jos, le nesocotești un standart. Le ameninți infrastructura civilizației. Le dărâmi un templu. Devii profanator. Ajungi un dușman al *civilizației locului*” [8].

Reflectarea lumii de către individ este activă, este firesc deci ca sistemul de atitudini, relații, evaluări sociotipice să se reflecte în sistemul limbii naționale și să participe la prefigurarea tabloului lingvistic. De exemplu, expresia românească „când mi-oi vedea ceafa”, cu sensul de „niciodată”, este folosită adesea când e imposibil de dat un răspuns definitiv sau când interlocutorul nu dorește să stabilească o limită de timp; astfel, expresia subliniază imposibilitatea ca un eveniment să se întâmple; în limba rusă: „когда пак на горе свистнет” sau „после дождичка в четверг”; în germană: „wenn Pfingsten und Ostern auf einen Tag fallen” (când Paștele coincide cu Sfânta treime, deci Duminica mare) sau „wenn der Fuchs und der Hase einander Gute Nacht sagen” (când vulpea și iepurele își spun „noapte bună”); în engleză „when pigs fly” (când vor zbura porcii); în limba latină „ad Kalendas graecas” etc. Așadar, în orice limbă, conceptul *timp ireal* își găsește o expresie vie în frazeologie, însă la nivel de exprimare figurativă constatăm diferențe majore.

Vocabularul unei limbi reflectă cultura vorbitorilor săi, iar cultura este diagnosticul însuși a ceea ce mai înseamnă, azi, *a fi om*. Într-unul dintre cele mai vechi texte din literatura veche a Indiei (Linga Purana, II, 39-40), cu vreo doua-trei mii de ani în urmă, se relatează despre faptul că limbile vor sărăci, iar vorbirea se va trivializa. Raportându-ne la activitatea lingvistică a vorbitorilor de astăzi, observăm o formă de agresiune a limbii române prin excesul de informații, prin încărcarea exagerată a vocabularului limbii române cu termeni străini, introduși fără discernământ. Prin întrebuintarea nefirească a cuvintelor, prin distorsionările de comunicare în viața socială, prin utilizarea limbajului de lemn, a „paralizării rațiunii”, a golului ideatic, cuvintele se pot întoarce împotriva umanității. Se impune, așadar, ca vorbitorul să devină conștient de gradul sporit de responsabilitate, acceptând că domeniul culturii poate fi abordat doar din perspectiva conștiinței lingvistice (pentru a se percepe pe sine ca om conștient, se cere a-și conștientiza propria vorbire, iar, prin aceasta, și propria gândire care este dovada faptului că ființează). C. Cuceș scrie că „într-o lume bulversată din punct de vedere valoric, educația trebuie să asigure o formare a persoanei spre un ax care îi dă răspunsuri și sens la marile întrebări existențiale, în concordanță cu reperele care să conducă la constanță și securitate psihocomportamentală. În lipsa acestui orizont pot surveni dislocări, indeterminări interioare în ce privește construcția identității” [9, pp. 116-117]. Este bine ca educația să asigure tinerilor mai întâi „o intrare în cultura proprie”, în spațiul comunității lor de cultură; umanitatea se manifestă, întâi de toate, prin activarea marilor valori într-un spațiu concret, într-un grup mic, „în care ne recunoaștem prin felul cum vorbim, credem sau simțim”; abia apoi ne putem integra facil în comunitățile de tip macro; ne simțim mai valorizați și mai la „noi acasă” în grupuri mici, cum ar fi familia, prietenii, comunitatea delimitată prin valori efective, date” [ibidem]. H.-R. Patapievici [10] menționează că *educația prin cultură* îl învață pe vorbitor să recunoască și să înțeleagă problemele deja formulate, care sunt ale altora. Cultura nu învață pe nimeni nici cine este, nici ce îl poate mântui; cultura însăși nu înseamnă nimic dacă *omul din ea* nu înseamnă mai

mult decât ea. O cultură trăiește atâta timp cât temele sale dominante își păstrează capacitatea de a fi în chip rodnic reinterpretate; cât timp temele ei dominante își păstrează vitalitatea.

Așadar, cultura are impact asupra limbii (limba, produs al culturii, reprezentând principala formă de exprimare a culturii naționale), iar limba are influență puternică asupra omului (asupra modului de gândire, respectiv, asupra culturii). Limbile pe care le vorbim ne modelează modul de a gândi, felul de a percepe lumea, modul în care ne trăim viața.

Referințe:

1. Dumistrăcel St. *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*. Ediția a II-a, revăzută și augmentată. Iași: Institutul european, 2001. 534 p.
2. Cuțitaru L. C. *Vocabular și percepții temporale*. În „Dilema veche”. Disponibil: <https://dilemaveche.ro/sectiune/la-fata-timpului/vocabular-si-perceptii-temporale-632330.html>
3. Rastegaeva N. A. *Caracteristicile conceptului de „cultura lingvistică”*. *Cultura limbajului și cultura vorbirii*. Disponibil: <https://ik-ptz.ru/ro/social-studies/harakteristika-ponyatiya-yazykovaya-kultura-yazykovaya-kultura-i-kultura.html>
4. Маслова В. А. *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр „Академия”, 2001, 208 с.
5. W. Von Humboldt. *Lucrări alese de lingvistică*: Per. cu el. / Uzual ed. G.V. Ra - Mishvili; Postfață A. V. Gulygi și V. A. Zvegintsev. - M.: OJSC IG „Progres”, 2000, 400 p.
6. Coșeriu E. *Lingvistica integrală*: interviu cu E. Coșeriu de Nicolae Saramandu. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996, 184 p.
7. Vieru Gr. *Limba este însăși istoria vie* (1988). În: „Revistă de cultură, tradiții și atitudine civică”, de M. Gurza, 30 august 2013.
8. Liiceanu G. *România: o iubire din care se poate muri*. București: Humanitas, 2017, 254 p.
9. Cucoș C. *Educația. Reîntemeieri, dinamici, prefigurări*. Iași: Polirom, 2017.
10. Patapievici H.-R. *Zbor în bătaia săgeții*. București: Humanitas, 2009, 327 p.

Date despre autor:

Adela MANOLII, doctor, conferențiar universitar, Departamentul de Lingvistică română și Știință literară, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

Tel.: 079481995

E-mail: adelamanolii@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1936-9708

Prezentat la 31.10.2023